

MUHAMMED b. KÂSİM es-SEKAFÎ

(Sedûsân) ve Bağrûr'u kan dökmeden fet-hetti. Sivistan geri alındıysa da Muham-med'in Dâhir'le yaptığı bir savaşta raca hayatını kaybetti (10 Ramazan 93 / 20 Haziran 712). Bu savaşta sonra Rûr (Arûr), Brahmanâbâd ve Mûltan fethedilerek çok sayıda esir ve bol miktarda ganimetle bir-likte Sind topraklarının tamamı ele geçi-rildi. Böylece 92-96 (711-715) yılları ara-sında gerçekleştirilen fetihlerle bugünkü Belucistan'dan Hindistan'daki Kathia-var'â kadar bütün İndus vadisi İslâm hâ-kimiyetine girmiş oldu. Dâhir'in eşlerin-den biriyle evlenen Muhammed bölge halkına can ve mallarının emniyet altında ol-duğunu bildirdi; Budist ve Hindular'a din hürriyeti tanıdı ve tapınaklarına dokun-madı. Mûltan'ın fethinden etkilenen Bail-man (Bhilamalla) racası da kendi arzusuyla İslâm hâkimiyetini benimsedi.

Muhammed b. Kâsım, Kannevc Krallı-ğına karşı yürümek amacıyla hazırlık yap-tığı sırada Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî'nin, ardından da Halife I. Velîd'in ölümü üze-rine bu planını gerçekleştirmedi. Süley-man b. Abdûlmelik halife olunca (96/715) ağabeyi Velîd'in kendisini veliahtlıktan az-letmesini desteklediği için kin duyduğu Haccâc'ın akraba ve adamlarına karşı bir harekât başlatarak onları görevlerinden uzaklaştırıp cezalandırma yoluna gitti. Bu arada Muhammed de yerine tayin edi-len Yezîd b. Ebû Kebşe es-Seksekî tara-fından zincire vurulup Irak'a gönderildi; Vâsî'ta zindana atılarak işkence altında öldürüldü. İntihar ettiğine veya Dâhir'in intikamını almak isteyen yakınlarının su-ikastına uğradığına dair rivayetler de var-dır. Zeki ve cesur bir kumandan, kabili-yetli bir idareci olan Muhammed b. Kâ-sım'ın ölümüne Sind'deki müslümanlar kadar gayri müslimler de üzüldü. Çünkü herkese din ve vicdan özgürlüğü tanımış, bütün insanlara hoşgörüsüyle yaklaşmış-tır. Dönemin şairleri ülkeler fetheden bu genç kumandanın arkasından kasideler yazmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, Leiden 1866, s. 435-438, 440-441; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 250, 256; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*, Beyrut 1973, I, 187; İbn Havkal, *Kitâbü'l-Mesâlik* (nşr. M. J. de Geo-je), Leiden 1887, s. 476; Birûnî, *Tahkîku mâ li'l-Hind*, Beyrut 1403/1983, s. 19, 81; Ali b. Hâmid b. Ebû Bekir el-Kûfî, *Fetûh's-Sind: Çeçnâme, Fetihnâme-i Sind* (nşr. Sühey! Zekkâr), Beyrut 1412/1992; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXI, 304-310; H. Cousens, *The Antiquities of Sind with Historical Outline*, Calcutta 1929, s. 107-109; N. C. Majumdar, *Explorations in Sind*, Delhi 1934, s. 2; S. M. Hodiwala, *Studies in Indo-Muslim History*, Bombay 1939, I, 89; Abdullah

Mübeşşir et-Tarâzî, *Mevsû'atü't-târîhi'l-İslâmî ve'l-hadâreti'l-İslâmiyye li-bilâdi's-Sind ve'l-Bencâb fi 'ahdi'l-'Arab*, Cidde 1403/1983, I, 164-226; H. M. Eliot – J. Dowson, *The History of India as Told by Its Own Historians*, Delhi 1990, I, 119-124, 157, 174, 180, 192, 210, 428, 432, 434, 437; İqtidar Husain Siddiquî, *Perso-Arab Sources of Information on the Life and Conditions in the Sultanate of Delhi*, New Delhi 1992, s. 44-46; Mahmûd Şit Hattâb, "Muham-med b. Kâsım es-Şekafî Fâtihu's-Sind", *MMlir.*, XVI (1968), s. 127-148; M. Yusuf Abbasi, "Mu-hammad bin Qasim's Conquest of Sind (A Mil-itary Appraisal)", *Journal of Central Asia*, II/1, Islamabad 1979, s. 159-188; Taswir Husain Ha-midi, "Entry Route of Muhammad bin Qasim in South Eastern Sindh", *JPHS*, XLV/4 (1997), s. 337-345; Y. Friedman, "Muhammad b. al-Kâ-sim", *EJ²* (Ing.), VII, 405-406.

İQTİDAR HUSAIN SİDDİQUI

MUHAMMED b. KERRÂM

(محمد بن كرام)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Kerrâm
b. Arrâk b. Huzâbe
b. el-Berr (el-Berâ) es-Sicî
(ö. 255/869)

Horasan
ve Mâverâünnehir'de
ortaya çıkan

Kerrâmiyye fırkasının kurucusu.

Büyük ihtimalle 190 (806) yılında Sicis-tan'ın Zerenc şehrinin bir köyünde doğ-du. Arap asıllı olduğu belirtilen babası Kerrâm (Kerâm, Kirâm) Benî Nizâr'a, bazı-larına göre ise Benî Tûrâb'a mensuptur (Sem'ânî, V, 43-44; Zehebî, *Mizânü'l-İ'ti-dâl*, IV, 21-22). İlk eğitimini köyünde alan Muhammed tahsil için Horasan'a gitti. Nişâbur'da uzun süre yanında kaldığı Mürcie âlimi ve zâhid Ahmed b. Harb'-den faydalandı, zühde ilgili görüşlerinde onun tesirinde kaldı. Ayrıca diğer bazı ho-caların derslerine devam etti. Ali b. İshak el-Hanzalî es-Semerkindî'den Muham-med b. Sâib el-Kelbî'nin Muhammed b. Mervân tarikiyle gelen tefsirini okudu. Daha sonra Belh'te Mürcî İbrâhim b. Yû-suf el-Mâkiyânî'den, Merv'de Ali b. Ha-cer'den, Herat'ta Mürcî Abdullah b. Mâ-lik b. Süleyman'dan öğrenim gördü. Mürcie adına hadis uyduran Ahmed b. Abdul-lah el-Cüveybârî ve Mürcî Muhammed b. Temîm el-Faryâbî'den çok sayıda hadis rivayet etti (İbn Hibbân, I, 142; II, 306).

Kaynaklarda genellikle Mürcie'nin men-subu veya kollarından Kerrâmiyye'nin ku-rucusu diye gösterilen, bazı eserlerde ise Mürcie kelâmcısı yahut Mürcî bir zâhid olarak tanıttan Muhammed b. Kerrâm (Zehebî, *el-İber*, I, 366; İbnü'l-İmâd, II,

131) öğrenimini tamamladıktan sonra gençlik yıllarını Sicistan'da geçirdi. Amelî konularda diğer Mürcîiler gibi Ebû Hanî-fe'nin fikhî görüşlerine bağlı kaldı. "Üm-metimden Ebû Hanîfe isimli biri çıkacak ve Allah onun vasıtasıyla sünnetimi yeni-leyecek" meâlindeki hadisi (Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, I, 106) Ahmed b. Abdullah el-Cüveybârî'den rivayet etti. Bu arada İb-râhim b. Muhammed b. Süfyân, İbrâhim b. Haccâc, Muhammed b. İsmâil b. İshak, Ahmed b. Muhammed b. Yahyâ ed-Deh-hân ve daha pek çok kimse onun dersle-rine devam edip kendisinden rivayette bulundu (İbn Asâkir, XV, 878; Sem'ânî, V, 44). Kendini ibadete vermesi geniş bir ke-simin etrafında toplanmasına vesile oldu. Özellikle zühd, tecsîm ve teşbihle ilgili gö-rüşlerini Muhammed b. İsmâil b. İshak'ın rivayet ettiği söylenir (a.g.e., V, 42-43).

Sicistan valisinin dinde bid'atlar orta-ya koyduğu gerekçesiyle Muhammed b. Kerrâm'ı öldürtmek istediği, fakat taraf-tarlarının fazla olması sebebiyle sürgün etmekle yetindiği belirtilmekte (Sübkî, II, 306), ancak vali tarafından ona isnat edilen bid'atların neler olduğu bilinme-mektedir. İbn Kerrâm, Sicistan'dan çıkarılmasının ardından fikirlerini Gûr, Gar-cistan (Gazne) ve Horasan'ın kırsal kesim-lerinde köylüler arasında yaymaya devam etti. Buralarda ayrıca ashâbü'l-hadis ile Şîa'nın düşüncelerine karşı mücadele ver-di (Bağdâdî, s. 215-216; Şehristânî, I, 45). Garcistan'da bulunduğu sırada âbid gö-rünümüyle pek çok kimseyi kendisine bağladı. Bazı taraftarlarıyla birlikte Nişâ-bur'a geldiğinde özellikle cahil ve ezilmiş köylüler onun fikirlerini kolayca benim-sedi (Bağdâdî, s. 216; İsferyânî, s. 100; Bosworth, L/1 [1968], s. 6).

Hayatının bu hareketli dönemlerinde Mekke'ye gidip beş yıl süreyle mücavir kaldıktan sonra Nişâbur'a dönen Muham-med b. Kerrâm'ın Mekke'de kimlerle gö-rüştüğü konusunda yeterli bilgi bulun-mamaktadır. Ardından Sicistan'a döndü, zühd ve takvâ adına bütün mallarını sa-tıp Nişâbur'a geçti. Burada dikişsiz deri elbise giydiği, başına beyaz külâh koydu-ğu, sütçülükle uğraştığı, dükkânında in-sanlara vaaz ve nasihatte bulunduğu be-lirtilmektedir. Bu şekilde etrafında avam-dan fakir bir kesimi toplamayı başaran İbn Kerrâm, kalbin bilmesi (mârifet) olma-sa bile sadece şehâdet kelimesini söyle-mekle (ikrar) imanın geçerli olduğunu fikrini ortaya attı. Ayrıca tecsîm ifade eden bazı görüşler ileri sürmeye başladı; bu arada zühd ve ibadet konusunda âzarni hassasi-

yet gösterdi. Ancak fikirleri ve hayat tarzı halk arasında tartışılmaya başlandı. Bazıları onu âlim ve dindar bir kimse olarak kabul ederken bazıları düşüncelerini eleştirdi. Özellikle imanın sadece ikrardan ibaret olduğu şeklindeki görüşü Muhammed b. Esiem'den büyük tepki gördü. Abbas b. Hamza ve İbn Huzeyme ise İbn Kerrâm'a mensup kişilerin küfre girdiği, tövbe etmedikleri takdirde öldürülmelerinin gerektiği yönünde fetva verdiler (İbn Hacer, V, 356). Öte yandan Buhârî'ye gönderdiği bir mektupla imanın artıp eksilmeyeceğini belirten hadis konusunda fikrini sorması, Buhârî'nin de bu hadisi rivayet edenlerin şiddetle dövülmesi ve uzun süre hapsedilmesi gerektiğini yazarak mektubunu iade etmesi (Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, IV, 21) İbn Kerrâm'ın toplumdaki itibarının sarsılmasına yol açtı. Tâhirîler'in Horasan valisi Tâhir b. Abdullah'ın huzurunda bir grup âlim tarafından sorulanan İbn Kerrâm, fikirlerinin ilâhî ilham ürünü olduğunu iddia edince 243 (857) yılında vali tarafından Nişâbur'da hapsedildi. Bir süre sonra serbest bırakıldı ve Şam ordusunun sınırdaki karargâhına gitti, oradan yine Nişâbur'a döndü. Bu defa Muhammed b. Tâhir kendisini sekiz yıl hapse mahkûm etti (Sübkî, II, 304; İbn Hacer, V, 356). Muhammed b. Kerrâm'ın hapsedilmesinde iman görüşünün, dolayısıyla Mürcie'ye yakınlığının büyük payı olduğu düşünülebilir. 251'de (865) serbest bırakıldığında Kudüs'e gidip vaaz vermeye başladı. İmanın ikrardan ibaret olduğu düşüncesinde ısrar etmesi üzerine kitapları yakıldı; Kudüs valisi tarafından Remle'ye sürgün edildi ve burada vefat etti. Cesedinin Kudüs'e getirilerek Eriha'da Zekeriyâ peygamberin yanına gömüldüğü rivayet edilmektedir.

Allah'ın arş üzerinde bulunduğunu ve arşı doldurduğunu, O'nun zât ve cevher itibarıyla tek olduğunu, bir yerden başka bir yere intikal edebileceğini, ilâhî kelâmın lafız açısından da kadim olduğunu savunan Muhammed b. Kerrâm, Allah'ın zâtıyla ilgili olarak ileri sürdüğü teccim doktriniyle vahdet-i vücûda zemin hazırlamış, dolayısıyla İslâm düşüncesinde antropomorfist tanrı anlayışının ilk temsilcilerinden kabul edilmiştir. Bunun yanında iman için dilin ikrarı kâfi görmesinin yaşadığı bölgede pek çok kişinin müslüman olmasını kolaylaştırdığı söylenmiştir (bk. KERRÂMİYYE).

Eserleri. Muhammed b. Kerrâm'a yapılan atıflardan günümüze ulaşmayan eser-

leri hakkında kısmen fikir edinmek mümkündür. 1. *Kitâbü't-Tevhîd*. Allah'ın varlığı, sıfatları ve diğer temel akaid meselelerine dair olmalıdır. 2. *Kitâbü 'Azâbi'l-Kabr*. Allah'ın zâtı ve sıfatları, iman, büyük günah gibi itikadî konularla ilgili olup sonraki müellifler tarafından bu kitaba atıflar yapılmıştır (Bağdâdî, s. 161, 163, 164; İsferyâînî, s. 103-104; Neseffî, I, 112; Şehristânî, I, 124; Sem'ânî, V, 43). Eserin bölümlerinden biri hadisçilerin iman anlayışının reddi hakkındadır, müellif burada imanı ikrar ve amel olarak tanımlayanları reddetmektedir. 3. *Kitâbü's-Sır*. Şif İbn Dâî er-Râzî'nin yaptığı alıntılardan eser İbn Kerrâm'ın kelâmî ve fikhî görüşlerini içerdiği anlaşılmaktadır. 4. *Ma-kâlât*. Zühd ve zahmet içinde yaşamaya (tekaşşûf), ayrıca nefsanî arzulardan kurtulma yollarına dair bazı hadisleri, görüşleri ve diğer ahlâkî konuları içerdiği sanılmaktadır (Massignon, s. 263).

Ömer es-Semerkindî'ye nisbet edilen *Kitâbü Revnakı'l-kulûb* adlı eser Muhammed b. Kerrâm'ın biyografisini de ihtiva etmektedir (Ess, *Ungenützte Texte zur Kerrâmiya*, s. 30-41).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-İktisâb* (nşr. Mahmûd Arnûs), Beyrut 1986, s. 21, 27; Eş'arî, *Makâlât* (Ritter), s. 141, 143; Hâkîm es-Semerkindî, *es-Sevâdü'l-a'zam*, İstanbul 1887, s. 27; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 142; II, 306; Ebû'l-Hüseyn el-Malâtî, *et-Tenbih ve'r-red*, Mısır 1991, s. 151; Hâkîm en-Nisâbüri, *Târîh-i Nisâbü'r* (nşr. R. N. Frye), Mouton 1965, V, vr. 27^b; Bağdâdî, *el-Fark* (Abdü'lhamîd), s. 161, 163, 164, 215-216; İsferyâînî, *et-Tebsîr* (Hût), s. 100, 103-104; Neseffî, *Tebsîratü'l-edille* (Salamé), I, 112; Şehristânî, *el-Milel*, Beyrut 1990, I, 45, 124; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), V, 42-44; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XV, 877-879; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 106; IV, 21-22; a.mlf., *el-İber*, I, 366; Safedî, *el-Vâfi*, Dimaşk 1954, IV, 375-377; Sübkî, *Tabakât*, II, 304-306; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 353-354, 356; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 131; L. Massignon, *Essai sur les origines du lexique technique de la mystique musulmane*, Paris 1954, s. 260, 263; Süheyr M. Muhtâr, *et-Tecsim 'inde'l-müslimin: Mezhebü'l-Kerrâmiyye*, Kahire 1971, s. 48-54; J. van Ess, *Ungenützte Texte zur Karrâmiya*, Heidelberg 1980, s. 8-11, 30-41; a.mlf., *Theologie und Gesellschaft im 2. und 3. Jahrhundert Hidschra*, Berlin 1991; U. Rudolph, *Al-Maturîdî und die Sunnitische Theologie in Samarkand*, Leiden 1996, s. 82-87; Sönmez Kutlu, *Türkler'in İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Ankara 2000, tür.yer.; a.mlf., "Kerrâmiyye", *DİA*, XXV, 294-296; M. Şerefeddin [Yaltkaya], "Kerrâmiler", *DİFM*, III/11 (1929), s. 3; C. E. Bosworth, "The Rise of the Karamiyah in Khurasan", *MW*, L/1 (1968), s. 5-14.

 SÖNMEZ KUTLU

MUHAMMED KÜRD ALI

(محمد كرد علي)

Muhammed Ferîd
b. Abdirrezzâk b. Muhammed
(1876-1953)

Suriyeli edebiyat ve tarih âlimi,
gazeteci ve yazar.

Dimaşk'ta doğdu. Asıl adı Muhammed Ferîd'dir. Irak'ın Süleymaniye şehrinde Dimaşk'a göç eden Kürt asıllı bir aileye mensuptur. İlkokuldan sonra askerî rüşdiyeye kaydoldu; burada Türk dili ve edebiyatı okudu. Hıristiyan Âzârlılar papaz okuluna iki yıl devam ederek Fransız dili ve edebiyatı dersleri aldı. Başta Tâhir el-Cezâirî olmak üzere Muhammed Mübârek el-Cezâirî, Selîm el-Buhârî gibi âlimlerden Arap dili ve edebiyatı ile tarih vb. ilimleri tahsil etti. Ayrıca Voltaire, Rousseau, Montesquieu gibi yazarların eserlerini okuyarak zengin birikime sahip oldu.

On iki yaşında babasını kaybeden Muhammed Kürd Ali, Dîvânü'ş-şuûnî'l-ecnebiyye'de altı yıl süren memuriyet hayatında Arapça'dan Fransızca'ya ve Fransızca'dan Arapça'ya çeviriler yaptı. On altı yaşında gazeteciliğe başladı; Şam'ın ilk resmî haftalık gazetesi *eş-Şâm'a* redaktör olarak girdi. Mısır'ın *el-Muktefat* dergisinde yayımladığı ilmî makaleleriyle Arap dünyasında şöhrete kavuştu. 1901'de Kahire'de *er-Râ'id el-Mısrî* gazetesinde çalıştı. Aynı zamanda *ez-Zâhir*, *el-Mü'eyyed* ve *el-Müsâmerât* gazeteslerinde yazı yazdığı gibi Muhammed Abdud ile tanışma fırsatı bularak onun Ezher Üniversitesi'nde verdiği derslere katıldı. Bu sırada Paris'te neşredilen *Mecelletü'l-âlemi'l-İslâmî* dergisinde de makaleleri yayımlandı. 1906'da Mısır'da *el-Muktebes* dergisini çıkardı. 1908'de dergiyi Şam'a nakletti ve burada yayımını on yıl daha sürdürdü. Aynı adı taşıyan günlük siyasî bir gazete de neşrediyordu.

1909'da Fransa'ya gitti. Burada birkaç ay kalarak kütüphanelerdeki yazma eserleri inceledi ve Fransız filozofu Emile Boutroux ile tanıştı. Ardından Şam'a döndü. 1913'te ikinci defa Avrupa seyahatine çıktı; Fransa, İtalya, Macaristan ve İstanbul'u ziyaret etti. Bu seyahatten edindiği intibalarını *Garâ'ibü'l-Garb* adlı kitabı ve *el-Muktebes* dergisinde yazdığı otuz üç makaleyle anlattı. Yolculuğu sırasında İtalyan tarihçisi Leone Caetani ile tanıştı, onun kütüphanesinden yararlandı ve birçok eserinin malzemesini buradan aldı.